

KONFLIKTI- JA YHTEISYYSTEORiat: KEHITYSTÄ JARRUTTAVA EROTTELU?

Erik Allardt

Varsinkin poliittisessa sosiologiassa on 1960-luvulla usein viitattu konflikti- ja yhteisyys(consensus)teoreetikkojen vastakohtaisuuteen. Erottelulla on yhtymäkohtia sekä valtio-opin että sosiologian teorianmuodostukseen ja se on myös vaikuttanut poliittiseen keskusteluun. Kun puhutaan konfliktiteoreetikoista yhteisyysteoreetikkojen vastakohtana, ei tarkoiteta kaikkia tutkijoita, jotka analysoivat yhteiskunnallisten ristiriitojen edellytyksiä ja seurauksia. Suurin osa siitä tutkimusalasta, josta nykyään käytetään nimitystä konfliktitutkimus, lankeaa itse asiassa sen ulkopuolelle. Konfliktiteoreetikko on tutkija, joka olettaa yhteiskunnan rakenteen pääasiassa koostuvan ristiriidassa olevista ja omia etuja ajavista ryhmistä ja joka katsoo, että hedelmällisin tapa kuvata yhteiskuntaa on ilmoittaa ja analysoida, mitkä ryhmät ovat ristiriidassa, mitkä taas liittoutuneita yhteisiä vihollisia vastaan. Konfliktiteoreetikkojen perusolettamukset ovat suurin piirtein seuraavat kolme:

- (1) Yhteiskunta koostuu ristiriitaisia etuja edustavista ryhmistä,
- (2) yhteiskunnat pysyvät koossa ja säilyvät rakenteeltaan pysyvinä sen takia, että jokin tai jotkin ryhmät yhteistyössä valtatekojen ja pakon avulla saavat muut ryhmät palvelemaan etujaan, ja
- (3) yhteiskunta muuttuu kun vallanjako yhteiskunnassa muuttuu.

Valta ja pakko ovat siis keskeisiä konfliktiteoreetikkojen käsitteistössä. Mikään yhteiskunta ei tietenkään ole rakenteeltaan niin yksinkertainen, että sitä voidaan tyydyttävästi kuvata ilmoittamalla vain, ketkä ovat voittajia, voitettuja ja liittoutuneita. Konfliktiteoreetikot tarvitsevat monia lisäolettamuksia ja korollareja perusolettamuksiensa täydentämään. Niistä tärkeimpiä on oletamus, että jotkin ryhmät eivät ole tiedostaneet todellisia etujaan, koska kukaan ei toistaiseksi ole pystynyt artikuloimaan niitä. Olettamuksissa voi esiintyä variaatioita, mutta joka tapauksessa esiintyy verrattain systemaattisia yhteiskuntaa koskevia kokonaisnäkömymiä, joista voidaan käyttää nimitystä konflikti- tai vaihtoehtoisesti pakkoteoriat.

Yhteiskunnasta emme kuitenkaan löydä yksinomaan ristiriitoja, vaan tunnistamme myös varsin yleisesti hyväksytyjä arvoja ja normeja. Jos konfliktiteoreetikot tähdentävät pakkoa yhteiskuntaa koossa pitävänä teki-

jänä, niin yhteisysteoreetikot tähdentävät institutionalisoitujen sääntöjen ja arvoyhteisyyden merkitystä. Konfliktiteoreetikot ovat yleensä olleet halukkaampia tähdentämään heidän ja yhteisysteoreetikkojen välisiä eroavuuksia, ja he ovat myös varsinkin kuluneen vuosikymmenen aikana olleet hyökkäävänä osapuolena. Yksinkertaisin tapa kuvata yhteisysteoreetikkoja olisi sanoa, että he ovat tutkijoita, jotka konfliktiteoreetikkojen mukaan eivät tarpeeksi tähdennä ristiriitoja ja valtaa yhteiskuntaa koskevissa analyyseissaan. Yhteisysteoreetikkojen perusolettamukset voidaan kuitenkin kiteyttää seuraaviin lauseisiin:

(1) Kaikissa yhteiskunnissa on institutionalisoitua käyttäytymistä, toisin sanoen sellaisia käyttäytymisen muotoja, jotka ovat normien säätämiä ja jotka ovat osoittautuneet sangen kestäviksi,

(2) yhteiskunnat säilyvät ja pysyvät koossa, koska tietyt arvot, normit ja auktoriteettisuhteet koetaan yleisesti hyväksytyiksi, ja

(3) tietyt sosiaaliset laitokset ovat universaalisia ja niitä esiintyy kaikissa kulttuureissa.

Intuitiivisesti vaikuttaa tietenkin järkevältä sanoa, että sekä ristiriidat ja institutionalisointi, sekä pakko että arvoyhteisyys ovat keskeisiä yhteiskunnallisia ilmiöitä ja ettei mitään näistä voida unohtaa, jos halutaan kuvata yhteiskuntaa tyydyttävällä tavalla. Ei ole myöskään niin, että mainitut kaksi teoreetikotyyppiä kieltäisivät näiden ilmiöiden olemassaolon. On pikemminkin kysymys korostuseroavuuksista ja siitä, mikä on paras teoreettinen strategia.

Yleensä on katsottu konfliktiteoreetikkojen edustavan radikaalista perspektiiviä, kun taas yhteisysteoreetikkoja on pidetty konservatiivisina. On tosin epävarmaa, ovatko nämä poliittiset luonnehdinnat oikeaan osuneita nykypäivien yhteiskuntatieteessä, jossa kaikesta huolimatta on voitu esittää monia verrattain varmoja tuloksia ja tarkasti formuloituja käsitejärjestelmiä. Se mitä sanotaan systeemitheoriaksi, on esim. nimenomaan täynnä yhteisysteoreettisia olettamuksia. Joka tapauksessa sekä peruserottelu että siihen liitetyt poliittiset luonnehdinnat ovat aatehistoriallisesti vanhaa perua. Konflikti- ja yhteisysteoreetikkoja koskevan erottelun vastine perinteellisessä yhteiskuntafilosofiassa on kysymys valtion ja yhteiskunnan vastakohitaisuudesta, joka oli keskeinen eurooppalaisessa yhteiskuntafilosofiassa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun loppuun saakka. Keskiaikaisen uskonnollisuuden yhteisyyden heikentyminen ja uusien ryhmien kuten porvariston kehittyminen poliittiseksi voimatekijäksi aiheuttivat sekä uusia ristiriitoja että uuden maallisen yhteisyyden tarvetta. Sellaiset ajattelijat kuin Bodin, Locke, Rousseau, Hobbes ja Marx antoivat tähän kysymykseen erilaisia vastauksia. Jotkut heistä näkivät ratkaisun valtion ensisijaisuudessa ja legitiimisytydessä kun taas toiset, jotka ovat nykypäivien

konfliktiteoreetikkojen edelläkävijöitä, joko eivät hyväksyneet valtiota muita laitoksia tärkeämmäksi tai jopa kokonaan halusivat hävittää valtion sosiaalisena instituutina. Monet näistä ajattelijoista ovat aatehistoriallisesti tärkeitä, mutta ensimmäinen konfliktiteoreettinen klassikko, jonka tuotanto kuuluu yhteiskuntatieteen elävään perintöön, on eittämättä Karl Marx.

Konflikti- ja yhteisyysteoreetikkojen eroavuuksia ei voida havaita vain heidän erilaisissa yhteiskuntanäkemyksissään vaan he suhtautuvat myös eri tavalla yhteiskuntatieteiden asemaan ja tehtäviin. Konfliktiteoreetikot, jotka edustavat yhteiskuntakriittistä perinnettä, ovat yleensä kieltäneet arvovapaan tieteen mahdollisuuden. Tämä on seuraus heidän perusolettamuksestaan, jonka mukaan kaikki toiminnat ja varsinkin sosiaaliset institutiot kuten esim. tieteellinen tutkimus ovat ryhmäetujen sanelemia. Viime aikoina on usein esitetty vaatimus, ettei tutkijan tule vain ilmoittaa arvotuksensa, vaan hänen tutkimuksissaan myös tulisi lähteä nimenomaisista arvopremisseistä. Tämä kanta on eittämättä vanhan konfliktiteoreettisen perinteen mukainen. Ominaista konfliktiteoreetikoille on usein ollut se, että he haluavat hävittää juuri ne yhteiskunnalliset tekijät, jotka heidän mukaansa samalla ovat nykyisten yhteiskuntien olemassaolon perusedellytyksiä. Tämä näkemys ei ole vähiten ominainen Karl Marxille.

Konflikti- ja yhteisyysteorioiden erottelu esitettiin 1950-luvun lopulla iskuvoimaisesti mm. länsisaksalaisen Ralf Dahrendorfin¹, puolalaisen Stanislaw Ossowskin² ja amerikkalaisen Lewis A. Coserin³ teoksissa. Myöhemmin tätä erottelua ovat käsitelleet mm. Pierre van den Berghen⁴ ja Gerhard Lenski.⁵ Monet, kuten Dahrendorf teoksessaan »Class and Class Conflict in Industrial Society», ovat tähdentäneet miten konflikti- ja yhteisyysteoriat ovat vaihtoehtoja, joita ei varsinaisesti voida yhdistää. Yhteiskunta, katsoo Dahrendorf, on kuten Januksen kahdet kasvot, jotka ovat suunnattuja kahta aivan erilaista todellisuutta kohti. Itseänsä Dahrendorf pitää konfliktiteoreetikkona ja hän katsoo, että yhteiskuntateoriat olivat liiaksi hallinneet yhteiskuntatieteellistä keskustelua toista maailmansotaa seuranneena ensimmäisenä vuosikymmenenä.

Dahrendorfin arviointi oli luultavasti oikea 1950-luvun lopulla. Tänä päivänä, vuonna 1968, tilanne on kuitenkin toinen. Alinomaiset viittaukset konflikti- ja yhteisyysteoreetikkojen eroavuuksiin alkavat olla sangen kyllästyttäviä. Siitä huolimatta, että erottelu ja yleensä konfliktiteoreettiset näkökannat olivat hedelmällisiä 1950-luvulla, vastakohtaisasetelma on käsittääkseni nyt alkanut jähmettää tieteellistä keskustelua. Tämä ei merkitse, että nyt olisi hedelmällistä ajaa nimenomaan yhteisyysteoreettisia näkemyksiä, mutta se merkitsee, että aika nyt alkaa olla kypsä synteisille. Olisi liian vaikeata ja vaateliasta esittää synteisiä, joka olisi valmis teo-

reettinen järjestelmä määritelmiseen ja propositioineen. Sen sijaan voidaan osoittaa, miten molemmat teoriatyypit sisältävät kaikille yhteiskunnan tutkijoille tärkeitä totuuksia, miten konflikti- ja yhteisysteoreetikot usein käsittelevät hyvin samankaltaisia ongelmia, että jotkut kiistakysymykset eivät koske todellisuutta, vaan metalogisia sääntöjä, ja miten synteessin mahdollisuus suuresti riippuu teorioiden muodollisesta rakenteesta.

Hedelmällisiä ideoita molemmissa teorioissa: Marx ja Durkheim

On usein toistettu, kuinka Marxin pääteoksessa »Das Kapital» yhteiskuntaluokkia ja luokkaristiriitoja koskeva luku jäi kesken. Se on tietenkin omiaan antamaan mielikuvitukselle verrattain suuret vapaudet. Toisaalta on ilmeistä, että tietyt konfliktiteoreettiset perusolettamukset sisältyvät Marxin oppiin. Ne voidaan uudenaikaisella kielellä kiteyttää seuraaviin kahteen lauseeseen: (1) Rakenteelliset muutokset yhteiskunnassa ovat ristiriitojen aiheuttamia ja (2) kaikki ristiriidat, jotka aiheuttavat rakenteellisia muutoksia, ovat luokkaristiriitoja. On sangen selvää, ettei ole kysymys empiirisistä lauseista, joiden pätevyys olisi suoraan koeteltavissa. Kun Marx määrittelee yhteiskuntaluokan selvästi mutta rakenteelliset muutokset taas epäselvemmin, niin lauseita voitaisiin tietenkin pitää rakenteellisen muutoksen määritelmänä. Kuten mm. Theodor Geige⁶ ja myös Dahrendorf ovat huomauttaneet, on tarkoituksenmukaista pitää yllä mainittuja lauseita heuristisina periaatteina, siis väitteinä siitä, mikä on paras teoreettinen strategia etsittäessä yhteiskunnan kehitystä koskevia säännönmukaisuuksia. Ristiriidat saavat Marxin mukaan alkunsa yhteiskunnan rakenteesta, tarkemmin sanottuna sen luokkajaosta, mutta ristiriidat muuttavat myös yhteiskunnan rakennetta ja antavat näin aiheen uusille ristiriidoille. Ajatus pohjautuu dialektiseen muutosperiaatteeseen: vallitsee ristiriita teesin ja antiteesin välillä, ristiriidasta syntyy uusi rakenne, toisin sanoen synteessi, josta aikanaan tulee uusi teesi, joka on ristiriidassa uuden antiteesin kanssa.

Vaikka Marxin oletuksia pidetään heuristisina periaatteina, ne vaikuttavat liian voimakkaasti yksinkertaistavilta. On usein tähdennetty, että olisi syytä erottaa toisistaan yhteiskunnan rakenteen johdosta ja ulkopuolisista tekijöistä syntyneet ristiriidat. Vaikuttaa myös sangen epäkäytännölliseltä luokkaristiriidan käsitteen laajentamiselta, jos esim. kaikkia sotia pidetään luokkaristiriitojen ilmauksina. Toisaalta Marxin oletukset vaikuttavat vähemmän oudoilta, kun niitä verrataan poliittisessa sosiologiassa vallinneeseen tutkimuskäytäntöön. Sosiologiassa eräänlainen luokkaspekti on varsin luonnollinen ja se eroaa siinä suhteessa valtio-opista, jossa useammin tutkitaan poliittisia instituutioita ja jolle taas eräänlainen insti-

tan / antiteesi = synteesi → teesi / antiteesi ?

tutionaalinen aspekti on ollut keskeinen. Sosiologiassa ristiriitojen syiden etsiminen yhteiskunnan rakenteesta on keskeinen tehtävä. Analysoidessaan ideologioita ja arvostuksia sosiologi on taipuvainen ensi kädessä kysymään, mitkä edut on artikuloitu niiden välityksellä. Sen sijaan sosiologiassa käytetään yleensä laajajoulotteisempaa yhteiskuntaluokan käsitettä, kuin mitä Marx käytti. Lähdetään siitä, että ryhmäetuja ajavat myös muunlaiset ryhmät kuin ne, jotka Marxin mukaan ovat yhteiskuntaluokkia. Myös sellaiset tutkijat kuin Johan Galtung, jotka selittävät ristiriitoja huonosti kiteytyneen sosiaalisen aseman nojalla ja pitävät niitä ihmisen yrityksenä tasapainottaa sosiaalisia asemiaan erilaisilla rankiulottuvuuksilla⁷, lähtevät tietynlaisesta luokka-aspektista. Tietyllä oikeudella voidaan sanoa, että keskeistä Marxissa sosiologian kannalta on juuri hänen pyrkimyksensä etsiä ristiriitojen syitä yhteiskunnan rakenteesta. Mm. tässä suhteessa hän edustaa elävää perinnettä kaikille sosiologeille.

Marxin lähtökohtien heuristinen luonne ilmenee vielä selvemmin tarkasteltaessa hänen kahden luokan malliaan. Marx ei kiellä, että on olemassa muita yhteiskuntaluokkia kuin tuotantovälineiden omistajat ja proletariaatti ja hän viittaa usein tällaisiin muihin luokkiin, mutta hän katsoo, että kahden pääluokan välinen taistelu on keskeistä historiallisessa kehityksessä. Marxin dikotominen luokkamalli on saanut kriitikoita väittämään, että se pätee vain tilanteissa, joissa ristiriidat ovat intensiivisiä s.o. muodostavat suuren osan yhteiskunnan kokonaistoiminnasta ja ovat erittäin väkivaltaisia. Varsin vankka sosiologinen säännönmukaisuus on se, että mitä intensiivisempi ja väkivaltaisempi ristiriita on, sitä selvempi on polarisoituminen kahteen vastakkaiseen leiriin. Ylipäätänsä myöhempien konfliktiteoreetikkojen tulokset esiintyvät implisiittisesti tai eksplisiittisesti Marxin tuotannossa. Tällainen on esim. propositio, jonka mukaan ristiriidat ulkopuolisten kanssa ovat omiaan lisäämään ryhmän kiinteyttä. Väite, että Marxin teoriat ovat hedelmällisiä vain tutkittaessa voimakkaasti ristiriitaisia yhteiskuntia, on kuitenkin kyseenalainen. Tosin Marx ei koskaan nimenomaisesti käsittele yhteiskunnallisen yhteisyyden edellytyksiä. Yhteiskunnat ovat hänen mukaansa ainaisessa ristiriitatilassa ja harmoniaa voi esiintyä vain tulevassa kommunistisessa yhteiskunnassa ja mahdollisesti kenties myös kommunistisessa alkuyhteiskunnassa. Tulevaisuuden yhteiskunnassa ei missään tapauksessa vallitse institutionalisoitu demokratia, ja sitä voidaan kenties osuvimmin kuvata sanalla anarkia. Kaikki erilaistuneisuus ja kaikki erilaisuuden sosiaaliset edellytykset ovat hävinneet. Yhteyteen viittaavia sanoja kuten kiinteytys, solidaarisuus ja integraatio ei yleensä esiinny Marxilla. Vallitsevissa yhteiskunnissa ne eivät ole toivottavia tiloja ja kommunistisessa tulevaisuuden yhteiskunnassa niitä ei tarvita. Toisaalta on selvää, että käsitellessään ristiriitojen edellytyksiä, Marx ei voi olla käsittelemättä

myös yhteisyyden edellytyksiä. Jos ristiriidat ovat intensiivisiä ja väkivaltaisia vastakohtaisuuksien polarisoituessa, niin ne ovat tietenkin myös vähemmän intensiivisiä ja väkivaltaisia silloin, kun vastakohtat eivät ole polarisoituja esim. kun erilaiset sosiaaliset jaot menevät ristiin keskenään ja yksilöt ovat useiden erilaisten ryhmien jäseniä. Ne ristikkäispaineet, jotka tällöin syntyvät, eivät vain estä etujen artikulointumista, vaan oletettavasti myös opettavat ihmisiä ymmärtämään toisiansa paremmin. On myös usein toistettu, miten ristikkäispaineiden tärkeimpiä seurauksia on juuri maltillisuus ja empatia. Oli miten oli, Marxin lukeminen on hedelmällistä myös niille, jotka ovat kiinnostuneita selvittämään yhteisyyden edellytyksiä.

Näin Karl Marx. Mutta mitä sanoo Emile Durkheim, joka on yhteisyysteoretikkojen suuri klassikko? Jos Marx on radikaali, niin Durkheimiä on pidetty konservatiivisena. On kuitenkin ilmeistä, että Durkheimiä saatetaan lukea väärin sen takia, että hänet on kuolemansa jälkeen liiaksi politisoitu. Durkheim vastustaa ennen kaikkea sitä utilitaristista ajatusta, jonka mukaan yhteiskunta pysyy koossa ja instituutiot toimivat, koska yksilöt itsekkäästi ajavat omia etujaan ja näin joutuvat solmimaan kaikkia hyödyllisiä sopimuksia. Mikään ei ole niin häilyvää ja muuttuvaa kuin yksilöiden edut ja preferenssit, tähdentää Durkheim. Sopimukset tulevat yhteiskunnassa sitoviksi silloin kun ne institutionalisoidaan ja yhteiskunta vahvistaa ne. Durkheimin mukaan nämä ovat ensi kädessä väitteitä siitä minkälainen maailma on, ei siitä minkälainen sen tulisi olla. Kaikissa yhteiskunnissa esiintyy Durkheimin mukaan eräänlainen kollektiivinen tietoisuus, jota ei voida palauttaa yksilöiden käyttäytymiseen. Se kuulostaa tietenkin mystiikalta, mutta toisaalta kollektiivisen tietoisuuden käsite sisältää varsin järkeviltä tuntuvia olettamuksia. Kollektiivinen tietoisuus perustuu kahteen ainekseen tai rakentuu kahdelle olettamukselle, joista toinen on sosiaalinen, moraalinen ja toinen psykologinen. Sosiaalinen aines on lähinnä siinä, että kaikissa yhteiskunnissa on institutionaalista käyttäytymistä ja että instituutiot usein jäävät eloon huomattavasti kauemmin kuin yksilöt ja säilyvät, vaikka kaikki yksilöt vaihdetaan muihin. Psykologinen aines on lähinnä siinä, että ihmiset myös etsiytyvät ryhmiin, jotka ovat kiinteitä ja joita kohtaan he voivat tuntea attraktioita.

Durkheimin perusolettamuksilla on monia tärkeitä seurauksia. Konfliktiteoreetikot ovat arvostelleet häntä siitä, ettei hän tarpeeksi käsittele ristiriitoja eikä varsinkaan ristiriitojen merkitystä yhteiskunnan kehitykselle. Näin saattaa olla, mutta toisaalta Durkheim käsittelee sellaista, minkä taas konfliktiteoreetikot puolestaan lyövät laimin. Durkheimin ajatukset, joiden mukaan monet instituutiot elävät yksilöitä kauemmin, eräät instituutiot ovat universaalisia ja monet muutokset syntyvät instituutioiden toiminnan nojalla, ovat keskeisiä yhteiskuntatieteellisiä totuuksia. Luettaessa

eräitä anarkistisia teoreetikkoja ja myös eräitä uuden vasemmiston edustajia kuten esim. André Gortzia⁸ tulee usein mieleen, että he ovat epärealistisia juuri siksi, että instituutioiden sitkeys on unohdettu. Samanaikaisesti tiedämme, että vallitseviin instituutioihin kohdistuneet hyökkäykset puhtaasti symbolisin muodoin aiheuttavat voimakkaita reaktioita. Vaikuttaa itse asiassa järkevältä väittää, että sen, joka haluaa muuttaa maailmaa, on pystyttävä institutionalisoimaan se uudelleen. Itse asiassa on eräiden sosiaalistenkin klassikoiden, mm. Friedrich Engelsin tuotannossa väitteitä, joiden mukaan auktoriteettisuhteita säätelemään on teollisissa yrityksissä kehitettävä sääntöjä, jotta ne toimisivat.⁹ Muuten voittaa vastavallankumous, voisimme antaa Engelsin sanoa, ja kaikki palautuu entiseen. On vaikeata välttää toteamusta, että Durkheim itse asiassa on ajanut ideoita, jotka ovat tärkeitä kaikille yhteiskunnan tutkijoille riippumatta heidän poliittisesta väristään.

Se seikka, että Durkheim tähdentää instituutioiden merkitystä, ei merkitse muuttumattomuuden ja kaikkien olemassa olevien instituutioiden hyväksymistä. Sen sijaan se merkitsee olettamusta, että monet keskeiset muutokset syntyvät instituutioiden toiminnan nojalla eikä niitä voida selittää vain eturistiriidoista johtuviksi. Sosiaalisten järjestelmien saavuttaessa tietyn koon, syntyy erikoistumista instituutioiden välille. Tiede on esim. sosiaalinen instituutio, johon vaikuttavat myös tutkijoiden arvostukset, mutta monet tieteessä tapahtuneet muutokset, keksinnöt ja suunnan muutokset ovat itse tieteellisestä toiminnasta johtuvia eikä niitä voida palauttaa yhteiskunnassa esiintyvien ryhmien etuihin. Myös politiikassa tehdään paljon sellaisia päätöksiä, jotka pikemminkin ovat järjestelmän koosta kuin ideologiasta ja ryhmäeduista riippuvia. Viime aikojen kulttuuripoliittinen keskustelu Suomessa ja yleensä Pohjoismaissa on ollut varsin paljon konfliktiteorioiden sävyttämää. Varsin aksiomaattisesti on lähdetty siitä, että kaikki yhteiskunnalliset muodot ja ratkaisut heijastavat ryhmäetuja tai yhteiskunnan luokkarakennetta. Näin on varmasti usein asianlaita, mutta yhtä varmaa on, että usein tehdään sosiologisia ja politologisia erehdyksiä, jos erittelemättömästi käytetään ryhmäetuja ja luokkaristiriitoja selityksinä. Monet yhteiskunnalliset muodot ovat joko sangen universaalisia, johtuvat sosiaalisen järjestelmän koosta tai ovat instituutioiden sisäisestä toiminnasta johtuvia.

Tässä yhteydessä on vaikeata olla mainitsematta siitä merkillisestä seikasta, että sosialistisissa maissa ideologian tasolla käytetty teoria on konfliktiteoreettinen, samalla kun poliittisen ja sosiaalipoliittisen käytännön tasolla sovellettu teoria on suuressa määrin yhteisysteorioiden kaltainen ja vallitsevia instituutioita voimakkaasti tähdentävä. Myös sellaiset sosialistisissa maissa suosiota saavuttaneet yleist teoriat kuin systeemiajattelu ja kyber-

netiikka ovat nimenomaan instituutioiden merkitystä ja institutionaalisten keinojen avulla aikaansaatuja muutoksia tähdentäviä. Sanottakoon myös, että nykyään erittäin populääri termi tai ajatusmalli »systeemiteoria», jonka kansantaloustiede on tuonut ajankohtaiseen keskusteluun, ei valtio-opissa ja sosiologiassa ole mitään varsinaisesti uutta. Sellaiset politologit kuin David Easton¹⁰ ja Gabriel Almond¹¹ sekä sosiologit kuten Talcott Parsons¹² ovat eräissä teoksissaan systeemiteoreetikkoja ja ovat myös esittäneet eräitä systeemiteorian perusmalleja. Tämä on yleensä ollut johdantoa, jonka jälkeen he ovat lähteneet tarkemmin erittelemään esim. feed-back mekanismien, informaation kulun ja esteiden ja sanomien väärinkäsitysten poliittista ja sosiaalista sisältöä. Tässä käsiteltävän aiheen kannalta on todettava, että systeemiteoria on institutionaalisia seikkoja tähdentävä ja selvästi yhteisyysteorioihin luettava. Systeemiteoria ei tuo ratkaisua tämän kirjoituksen pääpulmaan eli siihen miten konflikti- ja yhteisysteoriat voidaan yhdistää. Jos systeemiteorian yhteiskuntatieteellisiä sovellutuksia halutaan arvostella, on eräs hyvin keskeinen arvostelun kohde nimenomaan se, ettei systeemiteoriassa oteta tarpeeksi huomioon selvästi vihamielisiä yksilöitä.

Oli miten oli, samoin kuin konfliktiteoreetikko Marxista voidaan Durkheimistakin sanoa, että hän on paljastanut kaikille yhteiskunnan tutkijoille tärkeitä ja käyttökelpoisia totuuksia.

Ongelmien samankaltaisuus: Marx ja de Tocqueville

Sangen ilmeistä on se, että konflikti- ja yhteisysteoreetikot usein käsittelevät samoja ongelmia. Usein voidaan samaan tutkimukseen tai samaan teoriaan lainata hypoteeseja niin toiselta kuin toiseltakin. Tämä ilmenee selvästi, kun Marxin vastakohtaksi asetetaan yhteisysteoreetikoksi luokiteltu Alexis de Tocqueville.

de Tocqueville analysoi mitä suurimmassa määrin samoja ongelmia kuin Marxkin, joskin heidän johtopäätöksensä usein ovat miltei vastakkaiset. Marxin mukaan valta lakkaa olemasta ongelma, kun yhteiskunnassa on toteutettu tasa-arvoisuus, mutta Tocquevillen mukaan asianlaita on pikemminkin päinvastoin. Varsinkin, jos tasa-arvoisuus merkitsee yhtäläisiä mahdollisuuksia, tasa-arvoisuus muokkaa de Tocquevillen mukaan maaperää vallan keskitykselle ja sallii häikäilemättömän taistelun vallasta. Sen takia nimenomaan poliittisessa demokratiassa, jonka de Tocqueville määrittelee tasa-arvoisuutta ylläpitäväksi järjestelmäksi, tarvitaan erikoisen suuressa määrin mekanismeja, joiden avulla vallan käyttäjiä voidaan kontrolloida.¹³

Kuten Marxkin tähdensi de Tocqueville ryhmäsolidaarisuuden ja ryhmien välisten ristiriitojen keskeisyyttä yhteiskunnassa. Marxille nämä ryhmät olivat yhteiskuntaluokkia, mutta Tocquevillen mukaan tärkeimmät ryhmät ovat paikallisia yhteisöjä ja yhdistyksiä. Toisin kuin Marx ja de Tocqueville korostaa ristiriitojen positiivisia vaikutuksia. Vain voimakkaat ja erilliset sosiaaliset ryhmät takaavat samanaikaisesti sekä ristiriitojen että yhteisyyden olemassaolon. Vain itsenäisten sosiaalisten ryhmien avulla on mahdollista kontrolloida sitä valtaa, joka on keskitetty valtion keskusjohtoon. Itsenäisten sosiaalisten ryhmien kautta virtaa myös uusia yksilöitä politiikkaan. Nämä sosiaaliset ryhmät muodostuvat näin siksi keinoksi, jonka avulla yhteisyyttä ylläpidetään. de Tocquevillen mukaan vain erittäin totalitaariset valtiot voivat säilyä ilman tällaista yhteisyyttä. Muissa yhteiskunnissa on välttämätöntä, että kansalaiset pitävät eräitä järjestelmän perusteita legitimeinä.

de Tocqueville, joka on pluralismin suuri klassikko, on itse asiassa vaikuttanut tai edeltänyt monia tutkijoita, jotka nykyään ovat olleet taipuvaisia pitämään itseensä konfliktiteoreetikkona. Tämä pätee esim. Dahrendorfiin, jonka pääteesejä on se, että yhteiskunnassa ns. säädellyt ristiriidat ovat kehityksen moottoreita. Myös itseensä konfliktiteoreetikkona pitävä C o s e r tähdentää de Tocquevillen tapaan ristiriitojen positiivisia funktioita.

Marxin ja de Tocquevillen ongelmanasettelujen sukulaisuus on yleensä havaittavissa yksityiskohtia myöten. He analysoivat uskontoa varsin samankaltaisesti, mutta johtopäätökset ovat hyvinkin erilaiset. Marxin mukaan uskonto on oopiumia massoille, tuomittu häviämään ja on tärkeitä vastustaa sitä. Marxin toteamukset uskonnon rauhoittavasta vaikutuksesta voidaan kääntää myös yhteisysteoreettiseen muotoon: uskonto lisää integraatiota tai yhteisyyttä vallitsevissa yhteiskunnissa. Oli miten oli, erilaisista johtopäätöksistään huolimatta Marx ja de Tocqueville esittävät toteamuksia, jotka on varsin helppoa yhdistää samaan tai samoihin teorioihin.

Tosiasiväitteet ja metodologiset säännöt:

Dahrendorf ja Parsons

Eräät konflikti- ja yhteisysteoreetikkojen väliset ristiriidat tuntuvat palautuvan siihen, että empiirisiä kysymyksiä on sekoitettu metodologisiin sääntöihin. Esimerkkinä tästä on Dahrendorfin polemiikki¹⁴ yhteisysteoreetikkona pidettyä Parsonsia vastaan.

Dahrendorf on mielenkiintoinen mm. siitä syystä, että hän hyvin selvästi ilmoittaa, milloin hän yhtyy Marxiin, ja taas toisaalta, milloin hän on eri mieltä Marxin kanssa. Kuten Marxkin Dahrendorf katsoo rakenteellisten muutosten analysoimisen keskeiseksi yhteiskuntatieteelliseksi tehtäväksi.

Yhteiskunnalliset rakennemuutokset eivät merkitse Dahrendorfin mukaan vain sitä, että sosiaalisten ryhmien suuruussuhteet voivat vaihdella, että erilaiset sosiaaliset roolit ovat eri tavalla tärkeitä eri aikoina, vaan ne merkitsevät sitä, että yhteiskunnan perusrakenne voi perinpohjaisesti ja täydellisesti uusiutua. Näin on jos kokonaan uusia ryhmiä syntyy, vanhat ryhmät häviävät, viimeiset tulevat ensimmäisiksi yhteiskunnan valtarakenteessa ja kun uudet instituutiot tulevat vanhojen tilalle. Päinvastoin kuin biologisissa elimistöissä yhteiskunnan kokonaisrakenne voi perinpohjaisesti muuttua innovaatioiden ja vallankumousten kautta. Dahrendorf polemoi tässä kohdassa voimakkaasti Parsonsia vastaan, joka Dahrendorfin mukaan pyrkii selittämään muutokset annetun tai jo olemassa olevan rakenteen pohjalta. Dahrendorfin mukaan ratkaisevaa on kuitenkin se, ettei ole olemassa mitään annettua rakennetta.

Dahrendorfin tapaan ja häntä myötäillen monet muut ovat sanoneet, ettei Parsons käsittele täysin mullistavia rakennemuutoksia. Yleensä on toistettu Dahrendorfin väitettä, että Parsons lähtee annetusta rakenteesta ja että keskeistä rakennemuutoksissa on täydellinen uusiutuminen ja annetun täydellinen puuttuminen. On syytä panna merkille, ettei Dahrendorf väitä Parsonsin täysin laiminlyövän sosiaalisia muutoksia. Sellainen väite perustuisikin tietämättömyyteen. Keskeinen seikka Parsonsin teoriassa tai teorioissa on se, että yhteiskunta jatkuvasti vaihtelee erilaisten tilojen välillä. Vaiheittain yhteiskunnat ja muut kollektiivit sopeutuvat ympäristöihinsä keräämällä voimavaroja (Adaptation), käyttävät hyväkseen voimavaroja ja muuta yhteiskunnallista toimintaa päämäärien saavuttamiseksi (Goal-Attainment), pyrkivät integroimaan yhteiskunnan jäseniä toimintakykyiseksi yhteisöksi (Integration) ja tarjoavat jäsenilleen lepoa, välitöntä tarpeentyydytystä ja jännitysten laukeamista (Latency). Tämä Parsonsin kuuluisa A-G-I-L-kaava¹⁵ on kahdessa mielessä muutosta koskeva teoria. Ensinnäkin, yhteiskunnat ja kollektiivit siirtyvät vaiheesta toiseen aivan kuten esim. rahtilaiva, joka usein suorittaa varsinaista tehtäväänsä, tavaroiden kuljetusta, mutta joka sillä välin on otettava liikenteestä, koska laiva on korjattava, miehistöä koulutettava ja motivoitava ja miehistölle on annettava lomaa ja lepoa. Toiseksi, Parsons olettaa, että näitä tehtäviä hoitavat erilaiset instituutiot, jotka ovat yhteydessä keskenään. Jos tiet ja kanavat integraatiota hoitavien ryhmien kuten ideologisten ryhmien ja paikallisyhteisöjen (I) ja päämääriä toteuttavien instituutioiden (G) välillä ovat suljettuja tai ne avataan niiden oltua suljettuja, saattaa suuria muutoksia esim. vallankumouksia syntyä. Sama tapahtuu; jos tiet esim. A:n ja G:n tai I:n ja A:n välillä ovat joko suljetut tai yhtäkkiä avataan. On totta, että Parsons on varsin monimutkainen, mutta on vaikeata ymmärtää, miksi Parsonsin järjestelmää ei voitaisi käyttää hyvinkin mullistavien muutosten korvaami-

seksi. Parsons ei ole soveltanut teoriaansa mullistaviin muutoksiin, mutta sen ovat tehneet Lipset ja Rokkan teoksen »Party Systems and Voter Alignments» erinomaisessa johdannossa.¹⁶

Jääkö näin ollen oikeastaan mitään jäljelle Dahrendorfin kritiikistä? Yhdessä kohdassa Dahrendorf on eittämättä oikeassa. Parsons lähtee siitä, että jotain on annettu, mutta kaikki selitykset, jotka perustuvat yleisiin teorioihin, ovat tietenkin sellaisia. Kaikissa joudutaan määrittelemään tiettyjä alkuehtoja. On vaikeata ymmärtää Dahrendorfia muulla tavoin kuin, että hän tarkoittaa rakenteellisia muutoksia, jotka ovat uniikkeja tapauksia. Silloin niitä ei tietenkään voida käsitellä yleisen teorian avulla, mutta sen sijaan niitä voidaan kuvata historiallisesti. Dahrendorf ei myöskään itse esitä rakenteellisia muutoksia koskevia yleisiä säännönmukaisuuksia tai niitä koskevaa yleistä teoriaa. Hänen varsinaiset selittävät hypoteesinsä koskevat sitä, minkälaisin ehdoin ristiriidat kärjistyvät. Tämä vaikutelma vahvistuu kun tarkkaillaan niitä selityksiä, joita Dahrendorf haluaa antaa rakenteellisille muutoksille. Rakenteelliset muutokset merkitsevät sitä, että syntyy uusia valta- ja auktoriteettisuhteita, mutta Dahrendorf haluaa selittää myös ne valta- ja auktoriteettisuhteilla. Selittävät ja selitettävät tekijät eivät Dahrendorfilla ole loogisesti riippumattomia toisistaan ja hänen rakenteellisia muutoksia koskevat selityksensä ovat käsitteellisiä selityksiä. Se ei merkitse, että ne olisivat kelvottomia. Se merkitsee kuitenkin sitä, ettei niitä voida sisällyttää kausaaliin selityksiin pyrkiviin teorioihin tai yleisiin teorioihin, joissa tietyt alkuehdot on tarkasti ilmaistava.

Kukaan ei pysty tieteellisesti ennustamaan täysin uusia uniikkeja tapauksia, mutta niiden satuttua niitä voidaan analysoida Parsonsin teorian avulla yhtä hyvin ja kenties paremmin kuin useimpien muiden teorioiden avulla. Joka tapauksessa vaikuttaa oikeutetulta väittää, ettei Dahrendorfin Parsonsiin kohdistama arvostelu perustu erilaisiin todellisuutta koskeviin käsityksiin vaan erilaisiin metodologisiin tavoitteisiin.

Toisiansa täydentäviä puheenvuoroja:

C. Wright Mills ja Parsons

C. Wright Millsin amerikkalaista valtaeliittiä koskeva teos »The Power Elite» aiheutti laajan kansainvälisen keskustelun ja antoi eliittien tutkimiselle uutta tuulta.¹⁷ Se aiheutti myös teoreettisen keskustelun, jossa Mills ja Parsons ovat olleet tärkeimmät osapuolet. Millsillä on Parsonsin mukaan nollasummakäsitys vallasta. Valtaa on tällöin tietty määrä ja toisen voitto on selvästi toisen tappio. Parsons viittaa ensinnäkin empiiriseen havaintoon, jonka mukaan kansalaiset tietyissä tilanteissa ovat halukkaita antamaan johtajilleen enemmän valtaa. Näin on asianlaita kansalli-

sisä kriisitilanteissa. Sen takia nollasummakäsitys on Parsonsien mukaan virheellinen. Toiseksi valta sen merkityksessä arvovaltaa ja oikeuksia tehdä päätöksiä, aina vaatii vastapalveluja niille, jotka eivät käytä valtaa. Poliitiikan kohdalla nämä vastapalvelukset koostuvat siitä tehokkuudesta, jonka avulla johtajat pystyvät muita palvelemaan. Parsonsien mukaan valta on siis keino, jonka avulla päästään tiettyihin päämääriin ja luvattuihin tavoitteisiin. Parsonsien mukaan Mills kuvaa vain erikoistapauksen, joka on harvinainen eriytyneissä yhteiskunnissa. Millsin käsitys edellyttää mm. sitä, että vain johtajilla on jotain annettavaa ja että muilla ei ole mitään johtajille tarjottavaa. Eriytyneissä yhteiskunnissa kuitenkin johtajat aina tarvitsevat poliittista tukea, jota vain suuret johdettavien joukot pystyvät antamaan ja jota annetaan johtajille heidän pyrkiessään toivottuihin tavoitteisiin.¹⁸

Voitaisiin sanoa, että Millsille valta on tavoite, johon monet pyrkivät, mutta että Parsonsille valta on keino, jolla on tietyt tehtävät yhteiskunnassa. Vaikeata on oikeastaan väittää Millsiä kuin Parsonsiakaan vastaan. Valta voi olla sekä tavoite että keino. Kukaan ei voine kieltää sitä, että jotkut henkilöt nimenomaan pyrkivät valtaan. Toisaalta on ilmeistä, ettei mikään järjestelmä toimi ilman päätöksentekijöitä ja jonkinlaista auktoriteettia.

Dahrendorfin mukaan Parsonsilla on yhteisysteoreettinen käsitys valta-asta.¹⁹ Millsin käsitys on taas selvästi konfliktiteoreettinen. Vaikuttaa kuitenkin selvältä, että Dahrendorf, voimakkaasta Parsonsiin kohdistamastaan polemiikista huolimatta esittää käsityksiä, jotka lähtökohdissaan ovat yllättävän samankaltaisia kuin Parsonsien. Dahrendorf määrittelee yhteiskuntaluokan vallan tai oikeastaan käskyvallan nojalla. Yhteiskuntaluokka on siis kollektiivi, jonka jäsenillä on suurin piirtein samanlainen käskyvalta muihin ihmisiin nähden ja sen takia myös yhteisiä ryhmäetuja. Tämä on itse asiassa varsin parsonsilainen lähtökohta. Molempien mukaan arvovaltaa ja käskyvaltaa esiintyy kaikissa yhteisöissä ja ne kuuluvat itse asiassa ihmisen elinehtoihin niin kauan kun hän elää kollektiivissa.

Joka tapauksessa vaikuttaa selvältä, että sekä Mills että Parsons kuvaa- vat eräitä tärkeitä toisiansa täydentäviä aspekteja.

Teorian muodollinen rakenne: Dahrendorf ja Lenski

Koska konflikti- ja yhteisysteoretikot usein käsittelevät samoja ongelmia, on luonnollista olettaa, että synteisiin olisi hyviä mahdollisuuksia. Dahrendorf on katsonut, että konflikti- ja yhteisysteoriat ovat vaihtoehtoja ja toisensa poissulkevia. Lenski katsoo taas, että synteesi on mahdollinen ja jopa jo tulossa.²⁰

Konflikti- ja yhteisyysteoreetikot ovat keskusteluissaan puhuneet teoriasta, mutta he eivät yleensä ole selvästi sanoneet, minkälaisista teorioista on kysymys. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että puhuessaan teorioista Dahrendorffilla ja Lenskillä on erilaiset asiat mielessä. Dahrendorf tarkoittaa teorialla teoreettista järjestelmää, joka sanoo, minkälaisia käsitteitä ja ulottuvuuksia voidaan soveltaa ja olisi käytettävä yhteiskunnallisia ilmiöitä analysoitaessa. Tällaisesta teoriasta voitaisiin käyttää nimitystä käsitte-suoritusten järjestelmä. Lenski tarkoittaa teorialla taas sellaista säännönmukaisuuksia esittävien lauseiden järjestelmää, joka niin taloudellisesti kuin suinkin pystyy kokoamaan erilaiset empiiriset tulokset yhteen. Sanottakoon tällaista propositionaaliseksi teoriaksi.

Joka tapauksessa vaikuttaa ilmeiseltä, että myös teorian muodollisella rakenteella on ilmeinen vaikutus tuloksiin ja tässä tapauksessa synteessin mahdollisuuteen. Jos suositaan propositionaalisia teorioita, niin synteesi vaikuttaa mahdolliselta. Synteisiin pääseminen voi myös olla tärkeä kiihoke monelle yhteiskuntatieteilijälle. Viime aikoina sosiologit ovat osallistuneet eniten konflikti- ja yhteisyysteoreetikkojen väliseen keskusteluun. Vaikuttaa kuitenkin ilmeiseltä, että he eivät voi päästä tuloksiin ilman valtio-opin apua. Tämä koskee yleensäkin koko makrososiologian alaa. Käsiteltäessä yhteiskunnan kokonaisjärjestelmää ja kokonaisuutoksia sekä sosiologia että valtio-oppi antavat oman tärkeän panoksensa.

KIRJALLISUUSVIITTEET:

¹ Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Stanford, Stanford University Press, 1959) ss. 157—165.

² Stanislaw Ossowski, *Class Structure in the Social Consciousness* (New York: The Free Press, 1963).

³ Lewis A. Coser, *The Functions of Social Conflict* (New York: The Free Press, 1956).

⁴ Pierre K. van den Berghe, »Dialectic and Functionalism: Toward a Synthesis», Teoksessa N. J. Demerath III & R. A. Peterson (toim.), *System, Change and Conflict* (New York and London: The Free Press and Collier-MacMillan, 1967).

⁵ Gerhard Lenski, *Power and Privilege* (New York: McGraw Hill, 1966) ss. 1—23.

⁶ Theodor Geiger, *Die Klassengesellschaft im Smeltztiegel* (Köln und Hagen: Westdeutscher Verlag, 1949).

⁷ Johan Galtung, »A Structural Theory of Aggression», *Journal of Peace Research* no. 2 (1964) ss. 95—119.

⁸ André Gortz, *Arbetarrörelsen i överflödets samhälle* (Stockholm: Aldus, 1965).

⁹ Włodzimierz Wesolowski, »Some Notes on the Functional Theory of Stratification», *The Polish Sociological Bulletin* No 3—4, 1962, ss. 28—38.

¹⁰ David Easton, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science* (New York: Knopf, 1953).

- ¹¹ Gabriel A. Almond and James S. Coleman, *The Politics of the Developing Areas* (Princeton: Princeton University Press, 1960) erikoisesti johdanto ja loppulause.
- ¹² Talcott Parsons, *The Social System* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1951).
- ¹³ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America* (New York: Vintage Books, 1954).
- ¹⁴ Ralf Dahrendorf, ks. ylh., ss. 119—126.
- ¹⁵ Talcott Parsons, Robert F. Bales and Edward A. Shils, *Working Papers in the Theory of Action* (Glencoe, Ill.: The Free Press, 1953) luvut 3, 4 ja 5.
- ¹⁶ Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan, »Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction», teoksessa S. M. Lipset & S. Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives* (New York: The Free Press, 1967), ss. 1—64.
- ¹⁷ C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 1957).
- ¹⁸ Talcott Parsons, *Sociological Theory and Modern Society* (New York: The Free Press, 1957) ss. 297—354.
- ¹⁹ Ralf Dahrendorf, ks. ylh., ss. 165—173.
- ²⁰ Gerhard Lenski, ks. ylh. ss. 17—22.